

Rúza Magditól Ágnes asszonyig

Az újvidéki Tanulmányok 2021/1. számáról

Az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén évente kétszer megjelenő *Tanulmányok* című folyóirat 2021. évi első száma ismét jóval többre vállalkozik egy szokásos tanszéki kiadványnál, színes válogatást nyújtva a humántudományok köréből. A magyar, illetve a Kárpát-medencei népek nyelvének és irodalmának vizsgálatán túl ezúttal jog- és művelődéstörténeti, világirodalmi, valamint – egy kritika erejéig – kortárs kultúra- és médiatudományi kitekintést is nyerhet az olvasó.

Az első tematikus egység (18–19. századi népszerű magyar irodalom) mindössze egy tanulmányt tartalmaz Csörsz Rumen István tollából. A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének főmunkatársa irodalom- és kultúrtörténeti, valamint néprajztudományi vonatkozású témát jár körül *Jobb a pásztorbotom a koronánál. A pásztor képe a 18–19. századi magyar népszerű irodalomban* című tanulmányában. A pásztor a magyar (illetve a többi Kárpát-medencei) etnikum vidéki életének jellegzetes, népi kultúrát hordozó alakja, másrészt a bukolikus költészet vergiliusi antik hagyománya kapcsolódik hozzá, mindemellett pedig a zsidó-keresztény vallási hagyomány egyik legfontosabb metaforáját is megtestesíti. A szerző szerint ezen aspektusok változó hangsúllyal érhetők tetten a pásztorok 18–19. századi magyar irodalmi ábrázolásaiban. A ponyván terjesztett vagy kalendáriumban olvasható pásztordalok, balladák, később zsánerversek kivétel nélkül külső nézőpontúak, jellemzően az írástudó diákság és alsó papság köréből kerültek ki szerzőik, akiket a néprajzi-szociografikus leírás szándéka helyett sokkal inkább a didaktikus és erkölcsi példamutató célt motivált. A pásztor alakját megjelenítő

A ponyván terjesztett vagy kalendáriumban olvasható pásztordalok, balladák, később zsánerversek kivétel nélkül külső nézőpontúak, jellemzően az írástudó diákság és alsó papság köréből kerültek ki szerzőik, akiket a néprajzi-szociografikus leírás szándéka helyett sokkal inkább a didaktikus és erkölcsi példamutató célt motivált. A pásztor alakját megjelenítő közköltészet ezáltal módot adhat a török hódoltság vége és a magyar felvilágosodás közötti „néma” évtizedek mentalitástörténetének, sőt – mai szóval – populáris kultúrájának vizsgálatára. A szerző idézetekkel illusztrált bemutatása ugyanakkor rávilágít arra is, hogy toposzaikkal, narratív elemeikkel, szerkesztésmódjukkal a magas irodalomra, mindenekelőtt Petőfi és Arany költészetére is fontos hatást gyakoroltak ezek a szövegek.

közköltészet ezáltal módot adhat a török hódoltság vége és a magyar felvilágosodás közötti „néma” évtizedek mentalitástörténetének, sőt – mai szóval – populáris kultúrájának vizsgálatára. A szerző idézetekkel illusztrált bemutatása ugyanakkor

rávilágít arra is, hogy toposzaikkal, narratív elemeikkel, szerkesztésmódjukkal a magas irodalomra, mindenekelőtt Petőfi és Arany költészetére is fontos hatást gyakoroltak ezek a szövegek.

A folyóiratszám gerincét ezúttal a különösen gazdag nyelvtudományi anyag képezi (*Nyelvi tájképek, ideológiák*). Az egymással sok tekintetben összefüggő, egymást kiegészítő szociolingvisztikai tanulmányok közül három a „nyelvi tájkép” fogalmát értelmezi és alkalmazza a Kárpát-medence különböző nyelvi-etnikai összetételű településeinek vizsgálata során (Angyal László: *Sokszínű névszemiotikai tájkép Rimaszombatban*; Vukov Raffai Éva: *Egy szerbiai bunyevác falu, Alsótavankút nyelvi tájképe az utcától az iskoláig*; Hegedűs Katalin: *A svábok nyomában. Nyelvi tájkép Bácskában*). A nyelvitájkép-kutatás az alkalmazott nyelvészetnek az 1990-es évek során kialakult új iránya, mely alkalmas lehet a többnemzetiségű vidékeken, településeken élő különböző etnikumok nyelvi reprezentációjának vizsgálatára (Landry és Bourhis, 1997). Művelői amellet érvelnek, hogy a különböző közterületeken olvasható feliratok nyelve, illetve írásmódja, különös tekintettel a tulajdonnevekre (személynevek, település- és utcanevek, intézmények megnevezése) egyszerre kommunikatív és szimbolikus funkciót is hordoz: információt nyújt a népesség összetételéről, ugyanakkor a különböző nyelvű feliratok sorrendje, a betűk nagysága, és más ehhez hasonló, első látásra talán mellékesnek tűnő körülmények a nyelvek státuszát, s általuk beszélőik kulturális presztízsét is kifejezik. A szerzők e módszertani alapokra támaszkodva a két- vagy többnyelvűség különböző Kárpát-medencei változatait tanulmányozzák, s kutatásaikat összegezve más-más eredményre jutnak. Angyal László (Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia) a magyar többségű Fülek nyelvi tájképének vizsgálata (Angyal, 2020) után ezúttal egy enyhe szlovák többséget mutató felvidéki kisváros, Rimaszombat közterületein megnyilvánuló írott nyelvhasználat

elemzésére vállalkozik, sorra véve a személy- és helynevek, majd az intézménynevek szemiotikai tájképét. A szerző legfőbb tapasztalata az erősödő, bár nem teljeskörű vizuális kétnyelvűség, mely nagyjából leképezi a szlovák–magyar nemzetiségi arányokat. A vajdasági Alsótavankút nyilvános nyelvhasználatát tanulmányozó Vukov Raffai Éva (Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, Szerbia) ezzel szemben egyfajta redundáns többnyelvűséget érzékel, mely nem tükrözi híven a Szabadka körzetébe tartozó horvát többségű község helyi lakosainak nyelvhasználatát, hanem sokkal inkább egyfajta szimbolikus rangsor kifejezésre juttatására alkalmas. Ezt a feltételezést támaszthatja alá a központilag nem szabályozott kereskedelmi, illetve magánfeliratok horvát-bunyevác nyelvhasználatát, mely eltér a közintézmények hivatalos háromnyelvűségétől (cirill betűs szerb – latin betűs szerb – magyar). „A nyilvános tér felirataival manipulálhatja egyes rétegek kirekesztettségérzetét” – állapítja meg a szerző, amit Hegedűs Katalin (Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, Szerbia) tanulmánya még inkább megerősíthet. A bácskai svábok nyomába eredő kutató ugyanis ma már csak a német nyelvű feliratok hiányát tudja konstatálni húsz, egykor német többségű települést bejárva. A Duna menti svábok 1945 utáni kiűzését követően emlékeztetük is kitérőteltet Bácska változó összetételű lakosságának köztudatából, amit jól mutat a német nyelvű feliratok eltüntetése az egykor általuk lakott települések közterületeiről. Eredeti német nyelvű szövegekkel ma már csak a (fel nem számolt) temetők sírkövein és a (még álló) katolikus templomok falain lehet találkozni. A német nyelvi emlékek legnagyobb részét jellemzően az ezredforduló óta állított emléktáblák és keresztek, valamint az egykori közösség kulturális emlékezetét őrző klubok, egyesületek feliratai jelentik. Ezek azonban egy élő közösség nyelvi reprezentációi helyett sokkal inkább a hiánnyra, a múlttal

való diszkontinuitásra hívják fel a figyelmet. A bácskai sváb nemzetiség kapcsán tehát nyelvi tájkép helyett inkább az elsüllyedt emlékezet felidézése és ébren tartása céljából létrehozott, német nyelviségükben (is) megragadható helyekről beszélhetünk.

A nyelvészeti tanulmányok sorát Németh Miklós (Szegedi Tudományegyetem) angol nyelvű publikációja zárja (*From phonetic perception to language ideologies. Reflections on the pronunciation of a Vojvodina Hungarian singer* [A fonetikai percepciótól a nyelvi ideológiáig. Elmélkedés egy vajdasági magyar énekesnő kiejtéséről]), melyben a szerző a magyar anyanyelvű befogadók körében tudattalanul ható nyelvi ideológiák működését vizsgálja a közösségi médiában való megnyilvánulásaik alapján. A kutatás apropóját Rúza Magdolna vajdasági születésű énekesnő egyik élénk hallgatói reakciókat kiváltó YouTube-vidéója jelenti. A tanulmány szerzője által részletesen ismertetett vita középpontjában mindenekelőtt az áll, hogy az előadó dalában a „szerelem” szó „e” hangjait a magyar sztenderd nyelvhasználatnak megfelelően ejti-e, és ha nem, akkor az előnyére vagy hátrányára válik-e a művészi kifejezésnek. A közönség erősen megosztott: egyes hozzászólók nem érzékelnek jelentős eltérést, míg mások furcsának, szokatlannak, esetleg kifejezetten zavarónak ítélik az énekesnő kiejtését. A szerző érvelése szerint ez utóbbi csoportban jól tetten érhető a nyelvi homogenitás ideológiája, mely minden sztenderd nyelvhasználatról való eltérést egyfajta nyelvi deficitként értékel. Ennek megfogalmazása lehet a „Magyarországon beszélj magyarországi magyarul!” parancsa, melyet – némileg meghökkentő módon – időnként épp a határon túli hozzászólók képviselnek a leghatározottabban. Az elemző mindeközben arra is rámutat, hogy ezzel párhuzamosan a nyelvi pluralizmus ideológiája is megjelenik a hozzászólások egy másik csoportjában, melyek hiányosság helyett inkább értéknek, a dal jelentéstartalmát gazdagító, az előadást egyedivé tevő tényezőnek tartják

az énekesnő tájegységi jellegzetességeket hordozó kiejtését.

A *Tanulmányok* következő, irodalomtudományi blokkjában (*Irodalom, határtudományok*) két pécsi szerző írása kapott helyet. Bittner Mónika (Pécsi Tudományegyetem) a magyar irodalmi kánon egyik klasszikusának, Arany János *Ágnes asszony* (1853) című balladájának újraértelmezésére vállalkozik, a jogtörténet eszköztárát hívva segítségül a homályban hagyott cselekmény megfejtéséhez (*Miért engedték ki Ágnes asszonyt a tömlöcből? Egy 168 éves irodalmi rejtély lehetséges jogtudományi megoldása*). A szerző a korabeli magyar büntetőjogban való alapos tájékozódást követően azt a kulcsfontosságú észrevételt teszi, mely szerint Ágnes asszonyt pusztán a tudatának megbomlása miatt nem menthette fel a törvényszék, hiszen ez a bűncselekmény elkövetése után következett be. Ugyanakkor kell lennie a büntetőjog szempontjából releváns megoldásnak, hiszen „[h]a egy ügymenet eleje és közepe racionálisan épül fel, lehetőleg az utolsó mozzanat is beleilleszkedik a logikus szerkezetbe” – érvel a szerző. Az események lehetséges forgatókönyveit sorra véve azt tartja a legvalószínűbb lehetőségnek, hogy Ágnes a tudtán kívül nyújthatott segítséget szeretőjének a férje megöléséhez. Nem bűnrészes tehát, de házasságtörőként erkölcsi szempontból mégiscsak felelősség terheli mindazért, ami bekövetkezett. A bűn jogi és erkölcsi fogalma elválik egymástól, Ágnes büntetését nem a földi törvényszék, hanem a gondviselés által nyeri el.

Az utolsó tanulmány, immár a Kárpát-medence határain túltekintve, világirodalmi témát dolgoz fel. Szabó Barbara (Pécsi Tudományegyetem) Primo Levi olasz–zsidó származású 20. századi író pályáját tekinti át a szerzői név, illetve szerzői identitás kérdésének szempontjából (*Primo Levi – 174517 – Damiano Malabaila*). Az írói álnévhasználat világirodalmi példáinak rövid áttekintése után az olasz író névadásainak, illetve névvesztéseinek alkotói pályát befolyásoló jelentősége kerül a vizsgálat középpontjába.

A holokausztot túlélő Levi memoárjának tanúsága szerint önazonossága elvesztéseként élte meg, amikor Auschwitzban számot tetováltak a karjára. Ez a névvesztéssel járó trauma ismétlődhetett meg az író életében bő húsz évvel később egy kiadói döntés következtében. A rangos könyvkiadó kereskedelmi igazgatója ugyanis az író könnyed, szórakoztató céllal írt fantasztikus novelláit összeférhetetlennek ítélte Primo Levi, a holokauszt túlélő emlékiró imázsával, életre hívva Damiano Malabaila fiktív írói identitását. Bár Levi a nyilvánosság előtt mindvégig magának vallotta az álnéven való publikálásra vonatkozó döntést, a tanulmány szerzője egy kiadói levelet ismertetve bizonyítja, hogy Primo Levi névhasználata mégsem volt teljesen önkéntes elhatározás következménye. Bonyolítja a helyzetet az 1966-os kötet fülszövege, mely az álnévhasználat mellett egyszersmind kulcsot is ad az olvasóknak az empirikus szerző, Primo Levi azonosításához. A szerző ezzel kapcsolatban Marie-Pier Luneau kriptónímia fogalmát idézi, mely álláspontja szerint jól jellemzi a Levi-Malabaila szerzői dualitást.

Az újvidéki bölcsészfolyóiratot ezúttal Bene Adrián (Pécsi Tudományegyetem) recenziója zárja. A pécsi Francia Tanszék oktatója *A digitális forradalom hatásai* címmel szemlézi a Bárány Tibor, Hamp Gábor és Hermann Veronika szerkesztésében napvilágot látott *Kulturális iparágak, kánonok és filterbuborékok* című tanulmánykötetet (Bárány és mtsai, 2020).

Nincs könnyű helyzetben a recenzens, ha közös pontot, netán közös ívet kell kiemelnie, melyre a vajdasági periodika új számának írásai, témakörei felfűzhetők. Egy azonban mégis akad: a szellemi nyitottság, mely alkalmassá teszi a *Tanulmányokat* a határon inneni és határon túli nézőpontok, kérdésirányok, kutatási területek szintetizálására.

Tanulmányok, 62(1). Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének tudományos folyóirata.

Németh Ákos

*Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és
Társadalomtudományi Kar,
Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézet*

Irodalom

Angyal László (2020). Fülel/Filakovo névszemiotikai tájképe. *Tanulmányok*, 61(1), 21–32. DOI: [10.19090/tm.2020.1.21-32](https://doi.org/10.19090/tm.2020.1.21-32)

Bárány Tibor, Hamp Gábor & Hermann Veronika (2020, szerk.). *Kulturális iparágak, kánonok és filterbuborékok*. Typotex Kiadó.

Landry, R. & Bourhis, R. (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology*, 16(1), 23–49. DOI: [10.1177/0261927X970161002](https://doi.org/10.1177/0261927X970161002)